

aperte Scriptura loquitur : aut si ei querendi modus iste non placet, quemadmodum ipse quaesiverim sciat, ut si me potest docere non abnuat, si autem non potest, a quo ambo discamus necum requirit.

LIBER VIII.

DE EO QUOS LEGITUR IN CAPITE II, S. GENESIOS : « ET PLANTAVIT DEUS PARADISUM IN EDEN, ETC. » ESQUE AD ILLUD : « DE LAGNO AUTEM COGNOSCENDI BONUM ET MALUM NON MANUCABITIS DE ILLO, ETC. »

CAPUT I.

Paradisus in Eden plantatus et proprie et figurate accipiendus.

I. « Et plantavit Deus paradisum in Eden ad Orientem, » et posuit ibi hominem, quem finxit ¹. » Non ignoro de paradiso multos multa dixisse, tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiae. Una eorum, qui tantummodo corporaliter paradisum intelligi volunt. Alia eorum, qui spiritaliter tantum. Tertia eorum, qui utroque modo paradisum accipiunt, alias corporaliter, alias autem spiritaliter. Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam. Secundum hanc suscepi nunc loqui de paradiso, quod Dominus donare dignabitur, ut homo factus e limo, quod utique corpus humanum est in paradiso corporali collocatus intelligatur ; ut quemadmodum ipse Adam, etsi aliquid aliud significat secundum id quod eum formam futuri dixit esse Apostolus ², homo tamen in natura propria expressus accipitur, qui vixit certo numero annorum, et propagata numerosa prole mortuus

¹ Gen. ii, 8. — ² Rom. v, 14.

est, sicut moriuntur ceteri homines, etsi non sicut ceteri ex parentibus natus, sed sicut primitus oportebat ex terra factus est: ita et paradysus, in quo eum collocavit Deus, nihil aliud quam locus quidam intelligatur, terra scilicet ubi habitaret homo terrenus.

II. Narratio quippe in his libris non genere locutionis figuratarum rerum est, sicut in Cantico Canticorum, sed omnino gestarum, sicut in Regnorum libris et huiusmodi cæteris. Sed quia illic ea dicuntur, quæ vitæ humanæ usus notissimus habet, non difficile, imo promptissime primitus accipiuntur ad litteram, ut deinde ex illis quid etiam futurorum res ipsæ gestæ significaverint, exculpatur: hic autem quia ea dicuntur, quæ usitatum naturæ cursum intuentibus non occurrant, nolunt ea quidam proprie, sed figurate dicta intelligi; atque ex illo loco volunt incipere historiam, id est, rerum proprie gestarum narrationem, ex quo dimissi de paradiso Adam et Eva convenerunt atque generunt. Quasi vero usitatum nobis sit, vel quod tot annos vixerint, vel quod Enoch translatus est, vel quod et grandæva et sterilis peperit, et cætera huiusmodi.

III. Sed alia est, inquit, narratio factorum mirabilium, alia institutarum creaturarum. Illic enim ea ipsa insolita ostendunt, alios esse tanquam naturales modos rerum, alios miraculorum, quæ magnalia nominantur: hic autem ipsa insinuat institutio naturarum. Quibus respondetur, sed ideo insolita et ipsa, quia prima. Nam quid tam sine exemplo, et sine pari facto in rerum mundanarum constitutione quam mundus? Num ideo credendum non est Deum fecisse mundum, quia jam non facit mundos; aut non fecisse solem, quia jam non facit soles? Et hoc quidem non de paradiso, sed de ipso homine per motis debuit responderi: nunc vero cum ipsum sic cre-

dant a Deo factum, sicut alius nullus factus est; cur paradysum nolunt ita factum credere, quemadmodum nunc vident sylvas fieri?

IV. Ad eos quippe loquor, qui auctoritatem harum Litterarum sequuntur: eorum enim quidam non proprie, sed figurate paradysum intelligi volunt. Nam qui omnino adversantur his Litteris, alias cum eis atque aliter egimus¹: quanquam et hæc in hoc ipso opere nostro, quantum valemus, ita defendamus ad litteram, ut qui non rationaliter moti, propter animum pervicacem vel hebetem, credere ista detrectant, nullam tamen inveniant rationem unde falsa esse convincant. Verum isti nostri qui fidem habent his divinis Libris, et nolunt paradysum ad proprietatem litteræ intelligi, locum scilicet amœnissimum fructuosus nemoribus opacatum, eundemque magnum et magno fonte fecundum, cum vident nulla humana opera tot ac tanta virescens sylvæ occulto opere Dei, miror quemadmodum credunt ipsum hominem ita factum, quemadmodum nunquam viderunt. Aut si et ipse figurate intelligendus est, quis genuit Caïn et Abel et Seth? An et ipsi figurate tantum fuerunt, non etiam homines ex hominibus nati? De proximo ergo attendant istam præsumptionem quo tendat, et contentur nobiscum cuncta primitus quæ gesta narrantur in expressionem proprietatis accipere. Quis enim eis postea non faveat intelligentibus quid ista etiam figurata significatione commoneant, sive ipsarum spiritalium naturarum vel affectionum, sive rerum etiam futurarum? Sane si nullo modo possent salva fide veritatis ea, quæ corporaliter hic nominata sunt, corporaliter etiam accipi, quid aliud remaneret, nisi ut ea potius figurate dicta intelligeremus, quam Scripturam sanctam impie culparemus? Porro autem si non

¹ Lib. de Gen. contra Marich.

solum non impediunt, verumetiam solidius asserunt divini Eloquii narrationem hæc etiam corporaliter intellecta; nemo erit, ut opinor, tam infideliter pertinax, qui cum ea secundum regulam fidei propria viderit, malit pristina remanere sententia, si forte illi visa fuerant, non nisi figurate posse accipi.

CAPUT II.

Genesisim alias contra Manichæos cur secundum allegoriam exposuerit.

V. NAM et ego contra Manichæos, qui has Litteras Veteris Testamenti non aliter quam oportet accipiendo errant, sed omnino non accipiendo et detestando blasphemant, duos conscripsi libros recenti tempore conversionis meæ, cito volens eorum vel confutare deliramenta, vel erigere intentionem ad querendam in Litteris, quas oderunt christianam et evangelicam fidem. Et quia non mihi tunc occurrerant omnia, quemadmodum proprie possent accipi, magisque non posse accipi videbantur, aut vix posse aut difficile, ne retardarer, quid figurate significarent ea, quæ ad litteram non potui invenire, quanta valui brevitate et perspicuitate explicavi, ne vel multa lectione vel disputationis obscuritate deterriti, in manus ea sumere non curarent. Memor tamen quid maxime voluerim nec poterim, ut non figurate sed proprie primitus cuncta intelligerentur, nec omnino desperans etiam sic posse intelligi, id ipsum in prima parte secundi libri ita posui: « Sane, inquam, quisquis voluerit omnia quæ dicta sunt secundum litteram accipere, id est, non aliter intelligere

quam littera sonat, et potest evitare blasphemias, et omnia congruentia fidei catholice predicare, non solum ei non est invidendum, sed præcipuum multumque laudabile intellector habendus est. Si autem nullus exitus datur, ut pie et digne Deo quæ scripta sunt intelligantur, nisi figurate atque in ænigmatibus proposita ista credamus, habentes auctoritatem apostolicam, a quibus tam multa de libris Veteris Testamenti solvuntur ænigmata, modum quem intendimus teneamus, adjuvante illo qui nos petere, quærere et pulsare adhortatur¹: ut omnes istas figuras rerum secundum catholicam fidem, sive quæ ad historiam, sive quæ ad prophetiam pertinent, explicemus, non præjudicantes meliori diligentiorique tractatui, sive per nos, sive per alios, quibus Dominus revelare dignatur. » Hæc tunc dixi. Nunc autem quia voluit Dominus ut ea diligentius intuens atque considerans, non frustra, quantum opinor, existimarem etiam per me posse secundum propriam, non secundum allegoricam locutionem hæc scripta esse monstrari, sicut ea quæ superius valui ostendere, sic etiam quæ sequuntur de paradiso perscrutemur.

CAPUT III.

Tractantur versiculi 8 et 9 Geneseos II.

VI. « PLANTAVIT ergo Deus paradysum in deliciis, (hoc est enim in Eden,) ad Orientem, et posuit ibi hominem, quem funxerat. » Sic enim scriptum est, quia sic factum est. Deinde recapitulat, ut hoc ipsum quod breviter po-

¹ Math. vii, 7.

suit, ostendat quemadmodum factum sit, hoc est, quemadmodum paradisi Deus plantaverit, et illic hominem quem fixerat constituerit. Sic enim sequitur, « Et eiecit » Deus de terra omne lignum pulchrum ad aspectum, et » bonum ad escam. » Non dixit: « Et eiecit de terra Deus aliud lignum vel cæterum lignum; » sed « Eiecit, inquit, » adhuc de terra omne lignum pulchrum ad aspectum, et » bonum ad escam. » Jam ergo tunc produxerat terra omne lignum et pulchrum ad aspectum, et bonum ad escam, hoc est, tertio die: nam sexto die dixerat: « Ecce dedi » vobis omne pabulum seminale, seminans semen, quod » est super omnem terram, et omne lignum fructiferum, » quod habet in se fructum seminis seminalis, quod erit » vobis ad escam¹. » Num ergo aliud eis tunc dedit, aliud nunc dare voluit? Non opinor; sed cum ex his generibus sint ista ligna instituta in paradiso, quæ jam terra tertio die produxerat, adhuc ea produxit in tempore suo; quia tunc scilicet, quod scriptum est, ea produxisse terram, causaliter factum erat in terra, hoc est, quia tunc ea producendi virtutem latenter acceperat, qua virtute fit ut etiam nunc talia terra progignat in manifesto atque in tempore suo.

VII. Verba ergo Dei sexto die dicentis: « Ecce dedi » vobis omne pabulum seminale seminans semen, quod » est super omnem terram, » et cætera, non sonabili vel temporali voce prolata verba sunt, sed sicut in ejus Verbo est creandi potentia. Dici autem hominibus, quid sine temporalibus sonis Deus dixerit, non nisi per temporales sonos potuit. Futurum enim erat ut homo jam de limo formatus, et flatu ejus animatus, et quidquid ex illo humani generis extitisset, uteretur eis ad escam, quæ super terram exortura erant ex illa virtute generandi, quam

¹ Gen. 1, 29.

terra jam acceperat. Cujus futuri causales rationes in creatura condens, tanquam jam extitisset, loquebatur interna atque intima veritate, quam nec oculos vidit, nec auris audivit, sed Spiritus ejus scribentibus utique revelavit.

CAPUT IV.

De altera parte versiculi 9. Lignum vitæ et vere creatum esse, et sapientiam figurasse.

VIII. Illud plane quod sequitur: « Et lignum vitæ in » medio paradisi, et lignum scientiæ dignoscendi bonum » et malum, » diligentius considerandum est, ne cogat in allegoriam, ut non ista ligna fuerint, sed aliud aliquid nomine ligni significant. Dictum est enim de Sapientia: « Lignum vite est omnibus amplectentibus eam¹. » Verumtamen cum sit Jerusalem æterna in caelis, etiam in terra civitas qua illa significaretur, condita est; et Sara et Agar quamvis duo Testamenta significarent², erant tamen quedam etiam mulieres duæ; et cum Christus per ligni passionem fluendo spiritali nos irriget, erat tamen et petra, quæ aquam sitienti populo ligno percussa manavit, de qua diceretur: « Petra autem erat Christus³. » Aliud quam erant illa omnia significaverunt; sed tamen etiam ipsa corporaliter fuerunt. Et quando a narrante commemorata sunt, non erat illa figurata locutio, sed earum rerum expressa narratio, quarum erat figurata precessio. Erat ergo et lignum vitæ, quemadmodum petra Christus; nec sine mysteriis rerum spiritualium corporaliter presentatis voluit hominem Deus in paradiso vivere. Erat ei ergo

¹ Prov. 11, 18. — ² Gal. 15, 24. — ³ 1 Cor. x, 4.

in lignis cæteris alimentum, in illo autem sacramentum, quid significans nisi sapientiam, de qua dictum est: « Lignum vite est amplectentibus eam¹: » quemadmodum de Christo diceretur: « Petra manans est sitientibus eam? » Recte quippe appellatur quod ad eum significandum præcessit. Ipse est ovis, quæ immolatur in Pascha: tamen et illud non tantum dicendo figurabatur, sed etiam faciendo. Neque enim ovis illa non erat ovis; plane ovis erat, et occidebatur, et manducabatur²; et tamen eo vero facto, aliud etiam quiddam figurabatur. Non sicut ille vitulus saginatus, qui minori filio revertenti in epulas cæsus est³. Ibi quippe ipsa narratio figurarum est, non rerum figurata significatio gestarum. Non enim hoc Evangelista, sed Dominus ipse narravit: Evangelista vero hoc Dominum narrasse narravit. Proinde quod narravit Evangelista, etiam factum est, Dominum scilicet talia locutum fuisse: ipsius autem Domini narratio parabola fuit, de qua nunquam exigitur, ut etiam ad litteram facta monstreretur, quæ sermone proferuntur. Christus est et lapis unctus a Jacob⁴, et lapis reprobatus ab ædificantibus, qui factus est in caput anguli⁵: sed illud etiam in rebus gestis factum est, hoc autem tantum in figuris prædictum. Illud quippe scripsit narrator rerum præteritarum, hoc prænuntiat tantummodo futurarum.

¹ Prov. iii, 18. — ² Exod. xii, 5. — ³ Luc. xv, 23. — ⁴ Gen. xxviii, 18.
— ⁵ Psal. cxviii, 22.

CAPUT V.

De eodem ligno vite, ipsum et figuram et nihilominus rem veram fuisse.

IX. Sic et Sapientia, idem ipse Christus, lignum vite est in paradiso spiritali, quo misit de cruce latronem¹: creatum est autem, quod eam significaret, lignum vite etiam in paradiso corporali; quia hoc illa Scriptura dixit, quæ res suis temporibus gestas narrans, et hominem corporaliter factum, et in corpore viventem ibi constitutum esse narravit. Aut si quisquam putat animas, cum a corpore excesserint, locis corporaliter visibilibus contineri, cum sint sine corpore, asserat sententiam suam: non deerunt qui sic faveant, ut illum etiam divitem sitientem in loco utique corporali fuisse contendant², ipsamque animam omnino esse corpoream, propter arentem linguam et stillam aquæ de Lazari digito concupitam, pronuntiare non dubitent; cum quibus ego de tam magna questione nulla temeritate conligo. Melius est enim dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Illum quippe divitem in ardore penarum et illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferni, ille sinus Abrahæ, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa situs tormenti, illa stilla regrigerii, vix fortasse a mansuete quærentibus, a contentiose autem certantibus nunquam invenitur. Cito sane respondendum est, ne nos profunda ista questio, et multis sermonibus indigens tardet, si corporalibus locis

¹ Luc. xxiii, 43. — ² Id. xvi, 24. 4 Sent. dist. I, cap. Si quis.

animæ continentur; etiam exutæ corporibus, potuit ille latro in eum introduci paradysum, ubi fuerat corpus primi hominis; ut aptiore Scripturarum loco, si ulla necessitas flagitaverit, etiam de hac re quid vel quæramus vel arbitremur, utcumque promamus.

X. Nunc vero, quod sapientia non sit corpus, et ideo nec lignum, nec dubito, nec dubitari a quoquam puto: potuisse autem per lignum, id est, per corpoream creaturam tanquam sacramento quodam significari sapientiam in paradiso corporali, ille credendum non existimat, qui vel tam multa in Scripturis rerum spiritalium corporalia sacramenta non videt, vel hominem primum cum ejusmodi aliquo sacramento vivere non debuisset contendit; cum Apostolus dicat etiam hoc quod de muliere dixit, quam ei factam esse de latere credimus, « Propter hoc » relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori » suæ, et erunt duo in carne una, sacramentum magnum » esse in Christo et in Ecclesia¹. » Mirum est autem, et vix ferendum, quemadmodum velint homines paradysum figurate dictum, et nolint etiam figurate factum. Quod si concedunt sicut de Agar et Sara, sicut de Ismaël et Isaac, hæc quoque et facta, et tamen etiam figurata; cur non admittant etiam lignum vitæ, et vere aliquod lignum fuisse, et tamen sapientiam figurasse, non video.

XI. Illud quoque addo², quanquam corporalem cibum, talem tamen illam arborem præstitisse, quo corpus hominis sanitate stabili firmaretur, non sicut ex alio cibo, sed nonnulla inspiratione salubritatis occulta. Profecto enim licet usitatus panis, aliquid tamen amplius habuit, cujus una collyride hominem Deus ab indigentia famis dierum quadraginta spatium vindicavit³. An forte credere

¹ Ephes. v. 31. — ² Sent. dist. xix, cap. Ideo. — ³ Reg. xix, 8. Collyride pane subcinericio, quem alio nomine κολύβριον vocant.

dubitabimus, per alicujus arboris cibum, cujusdam altioris significationis gratia, homini Deum præstitisse ne corpus ejus vel infirmitate vel ætate in deterius mutaretur, aut in occasum etiam laberetur; qui ipsi cibo humano præstitit tam mirabilem statum, ut in fictilibus vasculis farina et oleum deficientes reficeret, nec deficeret¹? Jam hic de genere contentiosorum quisquam existat, et dicat Deum in terris nostris miracula talia facere debuisset, in paradiso autem non debuisset: quasi vero non vel de pulvere hominem, vel de latere viri mulierem, majus ibi miraculum fecit, quam quod hic mortuos suscitavit.

CAPUT VI.

Lignum scientiæ boni et mali arbor vera et innoxia.

— *Obedientia. — Inobedientia.*

XII. SEQUITUR ut videamus de ligno scientiæ dignoscendi bonum et malum. Prorsus et hoc lignum erat visibile ac corporale, sicut arbores cæteræ. Quod ergo lignum esset, non est dubitandum; sed cur hoc nomen acceperit, requirendum. Mihi autem etiam atque etiam consideranti dici non potest quantum placeat illa sententia, non fuisse illam arborem cibo noxiam; neque enim qui fecerat omnia bona valde², in paradiso instituerat aliquid mali, sed malum fuisse homini transgressionem præcepti. Oportebat autem ut homo sub Domino Deo positus alicunde prohiberetur, ut ei promerendi Dominum suum virtus esset ipsa obedientia, quam possum verissime dicere solam esse virtutem omni creaturæ rationali agenti sub Dei potestate;

¹ 3 Reg. xvii, 61. — ² Gen. 1, 31.

primumque esse et maximum vitium tumoris ad ruinam sua potestate velle uti, cuius vitii nomen est inobedientia. Non esset ergo unde se homo Dominum habere cogitaret atque sentiret, nisi aliquid ei iuberetur. Arbor itaque illa non erat mala, sed appellata est scientiæ dignoscendi bonum et malum, quia si post prohibitionem ex illa homo ederet, in illa erat præcepti futura transgressio, in qua homo per experimentum poenæ disceret, quid interesset inter obedientiæ bonum, et inobedientiæ malum. Proinde et hoc non in figura dictum, sed quoddam vere lignum accipiendum est, cui non de fructu vel pomo, quod inde nasceretur, sed ex ipsa re nomen impositum est, quæ illo contra vetitum tacto fuerat secutura.

CAPUT VII.

De versiculis 10, 11, 13 et 14 Geneseos II. Illic accipienda esse vera flumina. — Tiberis prius Albula. Nilus qui prius Geon. Ganges qui prius Phison.

XIII. « FLUMEN autem exiit de Eden, quod irrigabat » paradisum, et inde divisum est in quatuor partes. Ex » his uni nomen est Phison: hoc est quod circuit totam » terram Evilah, ubi est aurum; aurum autem terræ » illius bonum, et ibi est carbunculus, et lapis prasimus. » Et nomen flumini secundo Geon: hoc est quod circuit » totam terram Æthiopiæ. Flumen autem tertium Tigris, » hoc est quod fluit contra Assyrios. Flumen autem » quartum Euphrates. » De his autem fluminibus quid amplius satagam confirmare, quod vera sint flumina, nec figurate dicta quæ non sint, quasi tantummodo aliquid

nomina ipsa significent, cum et regionibus per quas fluunt, notissima sint, et omnibus fere gentibus diffamata? Quinimo ex his, quoniam constat ea prorsus esse; (nam duobus eorum nomina vetustas mutavit, sicut Tiberis dicitur fluvius, qui prius Albula vocabatur; Geon quippe ipse est, qui nunc dicitur Nilus; Phison autem ille dicebatur, quem nunc Gangem appellant; duo vero cætera Tigris et Euphrates antiqua etiam nomina tenuerunt) nos admoneri oportet cætera quoque primitus ad proprietatem litteræ accipere, non in eis figuratam locutionem putare, sed res ipsas quæ ita narrantur et esse, et aliquid etiam figurare. Non quia non posset parabola locutionis assumere aliquid de re, quam non proprie quæ esse constaret, sicut de illo Dominus sequitur, qui descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones¹: quis enim non sentiat, et plane videat esse parabolam, locutionemque illam totam esse figuratam? Verum duæ civitates, quæ ibi nominatæ sunt, hodieque in locis propriis demonstrantur. Sed hoc modo acciperemus et quatuor hæc flumina, si cætera quæ de paradiso narrantur, non proprie sed figurate accipere ulla necessitas cogeret: at nunc cum primitus proprie res ipsas intelligere ratio nulla prohibeat, cur non potius auctoritatem Scripturæ simpliciter sequimur in narratione rerum gestarum, res vere gestas prius intelligentes, tum demum quidquid aliud significant perscrutantes?

XIV. An eo movebimur, quod de his fluminibus dicitur, aliorum esse fontes notos, aliorum autem prorsus incognitos, et ideo non posse accipi ad litteram, quod ex uno paradisi flumine dividuntur? cum potius credendum sit quoniam locus ipse paradisi a cognitione hominum est remotissimus, inde quatuor aquarum partes dividi, sicut

¹ Luc. x, 30.

fidelissima Scriptura testatur; sed ea flumina, quorum fontes noti esse dicuntur, alicubi lisse sub terras, et post tractus prolixarum regionum locis aliis erupisse, ubi tanquam in suis fontibus nota esse perhibentur. Nam hoc solere nonnullas aquas facere, quis ignorat? Sed ibi hoc scitur ubi non diu sub terris currunt. Exibat ergo flumen de Eden, id est, de loco deliciarum et irrigabat paradysum, id est, ligna omnia pulchra atque fructuosa, quæ omnem terram regionis illius opacabant.

CAPUT VIII.

De versiculo 15 Genesios II. An homo positus in paradiso ut agriculturæ operam daret.

XV. « Et sumpsit Dominus Deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso, ut operaretur et custodiret. » Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens: Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes; de ligno autem cognoscendi bonum et malum, non manducabitis de illo. Quo die autem ederitis ab eo, morte moriemini. » Cum superius breviter dixerit Deum plantasse paradysum, et constituisse ibi hominem, quem finxerat, recapitulavit ut narraret quomodo sit paradysus constitutus. Nunc ergo et illud recapitulando commemoravit, quomodo ibi Deus posuerit hominem, quem fecit. Videamus itaque quid sit quod dictum est: « Ut operaretur et custodiret. » Quid operaretur, et quid custodiret? Numquid forte agriculturam Dominus voluit operari primum hominem? Annon est credibile, quod eum ante peccatum damnaverit ad laborem? Ita sane arbitramur, nisi videremus cum tanta

voluptate animi agricolari quosdam, ut eis magna poena sit inde ad aliud avocari. Quidquid ergo deliciarum habet agricultura, tunc utique longe amplius erat, quando nihil accidebat adversi, vel terra vel coelo. Non enim erat laboris afflictio, sed ex hilaratio voluntatis, cum ea quæ Deus creaverat, humani operis adjutorio lætius feraciusque provenirent, unde Creator ipse uberior laudaretur, qui animæ in corpore animali constitutæ rationem dedisset operandi, ac facultatem quantum animo volenti satis esset, non quantum invitum indigentia corporis cogeret.

XVI. Quod enim majus mirabilisque spectaculum est, aut ubi magis cum rerum natura humana ratio quodam modo loqui potest, quam cum positus seminibus, plantatis surculis, translatis arbusculis, insitis malleolis, tantquam interrogatur quæque vis radices et germinis quid possit, quidve non possit, unde possit, unde non possit; quid in ea valeat numerorum invisibilis interiorque potentia, quid extrinsecus adhibita diligentia; inque ipsa consideratione perspicere, quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus¹, quia et illud operis quod accedit extrinsecus, per illum accedit, quem nihilominus creavit, et quem regit atque ordinat invisibiliter Deus?

CAPUT IX.

Agriculturæ opus allegorice.

XVII. Hinc jam in ipsum mundum, velut in quamdam magnam arborem rerum, oculus cogitationis attollitur.

¹ 1. Cor. III, 7. *quodvis opus hinc. Quodvis autem existimavit*

atque in ipso quoque gemina operatio providentiæ reperitur, partim naturalis, partim voluntaria. Naturalis quidem per occultam Dei administrationem; qua etiam lignis et herbis dat incrementum; voluntaria vero, per Angelorum opera et hominum. Secundum illam primam coelestia superius ordinari, inferiusque terrestria, luminaria sideraque fulgere; diei noctisque vices agitari, aquis terram fundatam interlui atque circumlui, aerem altius superfundi, arbusta et animalia concipi et nasci, crescere et senescere, occidere; et quidquid aliud in rebus interiore naturalique motu geritur. In hac autem altera signa dari, doceri et disci, agros coli, societates administrari, artes exerceri, et quæque alia sive in superna societate aguntur, sive in hac terrena atque mortali, ita ut bonis consulatur et per nescientes malos. Inque ipso homine eandem geminam providentiæ vigere potentiam: primo erga corpus naturalem, scilicet eo motu quo fit, quo crescit, quo senescit; voluntariam vero, quo illi ad vitium, tegumentum, curationemque consulitur. Similiter erga animam naturaliter agitur ut vivat, ut sentiat; voluntarie vero ut discat, ut consentiat.

XVIII. Sicut autem in arbore id agit agricultura formosus, ut illud proficiat, quod geritur intrinsecus: sic in homine secundum corpus, ei quod intrinsecus agit natura, servit extrinsecus medicina. Itemque secundum animam, ut natura beatificetur intrinsecus, doctrina ministratur extrinsecus. Quod autem ad arborem colendi negligentia, hoc ad corpus medendi incuria, hoc ad animam discendi segnitia. Et quod ad arborem humor inutilis, hoc ad corpus victus exitiabilis, hoc ad animam persuasio iniquitatis. Deus itaque super omnia, qui condidit omnia, et regit omnia, omnes naturas bonus creat, omnes voluntates justus ordinat. Quid ergo abhorret a vero, si

credamus hominem ita in paradiso constitutum, ut operaretur agriculturam, non labore servili, sed honesta animi voluptate? Quid enim hoc opere innocentius vacantius, et quid plenius magna consideratione prudentibus?

CAPUT X.

Quid sit: Ut operaretur et custodiret.

XIX. « Ut custodiret » autem, quid? An ipsum paradysum? Contra quos? Nullus certe vicinus metuebatur invasor, nullus limitis perturbator, nullus fur, nullus aggressor. Quomodo ergo intellecturi sumus corporalem paradysum potuisse ab homine corporaliter custodiri? Sed neque Scriptura dixit: « Ut operaretur et custodiret paradysum: » dixit autem: « Ut operaretur et custodiret. » Quamquam si de greco diligentius ad verbum exprimatur, ita scriptum est: « Et accepit Dominus Deus hominem, » quem fecit, et posuit eum in paradiso operari eum et » custodire. » Sed utrum ipsum hominem posuit operari, hoc enim sensit qui interpretatus est: « Ut operaretur; » an eundem paradysum operari, id est, ut homo paradysum operaretur, ambigue sonat: et videtur magis exigere locutio, ut non dicatur, operaretur paradysum, sed in paradiso.

XX. Verumtamen ne forte sic dictum sit: « Ut operaretur paradysum, sicut superius dictum est. Nec erat » homo, qui operaretur terram; » (eadem quippe locutio est, operari terram, quæ operari paradysum;) ambiguum sententiam ad utrumque tractemus. Si enim non est ne-

Gen. II, 15.

cesse ut accipiamus paradysum custodire, sed in paradiso, quid ergo in paradiso custodire? Nam quid operari in paradiso, jam ut visum est disseruimus. An ut quod operaretur in terra per agriculturam, in se ipso custodiret per disciplinam, id est, ut sicut ei ager obtemperaret colenti se, ita et ipse præcipienti Domino suo, ut sumpto præcepto obedientie fructum, non spinas inobedientie redderet? Denique quoniam similitudinem a se culti paradisi in se ipso custodire subditus noluit, similem sibi agrum damnatus accepit: « Spinis, inquit, et tribulis pariet tibi! »

XXI. Quod si et illud intelligamus, ut paradysum operaretur, et paradysum custodiret, operari quidem paradysum posset, sicut supra diximus, per agriculturam; custodire autem non adversus improbos aut inimicos, qui nulli erant, sed fortassis adversus bestias. Quomodo istud, aut quare? Numquid enim bestie jam in hominem sæviebant, quod nisi peccato non fieret? Ipse quippe bestiis omnibus ad se adductis, sicut post commemoratur, nomina imposuit: ipse etiam sexto die lege verbi Dei cum omnibus communes cibos accepit. Aut si erat jam quod timeretur in bestiis, quoniam pacto posset unus homo illum munire paradysum? Neque enim exiguus locus erat, quem tantus fons irrigabat. Custodire quidem ille deberet, si posset paradysum tali et tanta maceria communire, ut eo serpens non posset intrare: sed mirum si prius quam communiret, omnes serpentes inde posset excludere.

XXII. Proinde intellectum ante oculos cur prætermittimus? Positus est quippe homo in paradiso, ut operaretur eundem paradysum, sicut supra disputatum est, per agriculturam non laboriosam, sed deliciosam, et mentem prudentis magna atque utilia commomentem: custodiret

Gen. iii, 18.

autem eundem paradysum ipsi sibi, ne aliquid admitteret, quare inde mereretur expelli. Denique accepit et præceptum, ut sit per quod sibi custodiat paradysum, id est, quo conservato non inde projiciatur. Recte enim quisque dicitur non custodisse rem suam, qui sic egit ut amitteret eam, etiamsi alteri salva sit, qui eam vel invenit vel accipere meruit.

XXIII. Est alius in his verbis sensus, quem puto non immerito præponendum, ut ipsum hominem operaretur Deus et custodiret. Sicut enim operatur homo terram, non ut eam faciat esse terram, sed ut cultam atque fructuosam: sic Deus hominem multo magis, quem ipse creavit ut homo sit, eum ipse operatur ut justus sit, si homo ab illo per superbiam non abscedat: hoc est enim apostatare a Deo, quod initium superbiæ Scriptura dicit, « Initium, inquit, superbiæ hominis apostatare a Deo! » Quia ergo Deus est incommutabile bonum, homo autem et secundum animam et secundum corpus mutabilis res est; nisi ad incommutabile bonum, quod est Deus, conversus substerit, formari ut justus beatusque sit, non potest. Ac per hoc Deus idem qui creat hominem, ut homo sit, ipse operatur hominem atque custodit, ut etiam bonus beatusque sit. Quapropter qua locutione dicitur homo operari terram, que jam terra erat, ut ornata atque fecunda sit, ea locutione dicitur Deus operari hominem, qui jam homo erat, ut pius sapiensque sit, eumque custodire; quod homo sua potestate in se, quam illius supra se delectatus, dominationemque ejus contemnens tutus esse non possit.

Ecdi. x, 14.

